

KUKKA-MAARIA WESSMAN ja LEENA KOLEHMAINEN

Monikielisyyttä ja muuttoliikkeen jälkiä

Aika- ja kielikerrostumat Varkauden hautausmaiden nimimaisemissa

1 Johdanto¹

O. A. Kallion (1911) selvityksessä Savon maaseurakuntien sukunimistä kaupunkien sukunimet on rajattu ulkopuolelle, koska Kallion mukaan kaupunkinimistö muodostaa muuttoliikkeen vuoksi ”sekalaisen seurakunnan”. Tämä artikkeli tutkii tätä sekalaista seurakuntaa yhden suomalaisen kaupungin, Varkauden, sukunimien kautta. Keskitymme sukunimiä runsaasti sisältävään hautausmaaisemaan ja lähestymme hautausmaiden sukunimiä kielimaisema- ja nimistöntutkimuksen näkökulmia yhdistellen.

Hautausmaita on tutkittu kielimaisemina aikaisemmin erityisesti Yhdysvalloissa. Vainajien nimiä ei kuitenkaan ole tutkittu, vaikka ne muodostavat hautausmaan visuaalisesti dominoivimman osan. Hautausmaakielimaisemaa voidaankin luonnehtia nimimaisemaksi, mutta millaisen nimimaiseman vainajien nimet muodostavat? Mitä kieltä henkilönnimet ovat, ja voiko niitä luokitella kielittäin? Mitä henkilönnimet kertovat paikkakunnasta, sen historiasta ja sen kehitykseen vaikuttaneista ihmisistä? Nämä ovat tämän kirjoituksen keskeiset tutkimuskysymykset, joita tarkastellaan Varkauden hautausmaiden nimimaisemassa.

Varkauden historiaa leimaa yhtäältä teollistuminen ja sen aiheuttama työperäinen muuttoliike paikkakunnalle, toisaalta yleinen suomalaisen yhteiskunnan kaupungistuminen muuttoliikkeineen. Vainajien hautamuistomerkit henkilönnimineen kertovat paikkakunnan menneisyydestä ja sen kehitykseen vaikuttaneista ihmisistä. Tavoittemme on selvittää, millaisia jälkiä muuttoliikkeen kyllästämä historia on jättänyt varkautelaiseen

1 Kiitämme *Sananjalan* arvioijia arvokkaasta palautteesta artikkelin aiempaan versioon. Erityiskiitos kuuluu FT Sirkka Paikkalalle, joka on tarjonnut tukeaan lukuisissa yksityiskohdissa. FT Pirjo Mikosta kiitämme avusta sukunimien analyysissä. Kiitämme yhteistyöstä myös Varkauden ev.-lut. seurakunnan seurakuntapuutarhuri Seija Kotilaista, toimistos sihteeri Merja Määttä ja Varkaus-opas Katriina Niemistä, jotka ovat auttaneet aineistoa ja Varkauden historiaa koskevissa kysymyksissä.

hautausmaanimimaisemaan. Artikkelin on osa käynnissä olevaa tutkimuskokonaisuutta, jossa tutkitaan suomalaisen teollisuuden kieli- ja kulttuurivaikutuksia.

Toinen tavoitteemme on osoittaa Varkauden aineiston kautta, että henkilönnimiä voi lähestyä nimistöntutkimuksen lisäksi kielimaisematutkimuksen näkökulmasta. Artikkelin laajentaa kielimaisematutkimuksen käsityksiä maisemassa näkyvistä erisnimistä henkilönnimiin, sillä tähänastinen kielimaisematutkimus on keskittynyt julkishallinnon rakennusten nimiin, kadun- ja paikannimiin sekä tuote- ja yritysnimiin. Rajaamme tarkastelun vainajien sukunimiin. Koska sukunimi on periytyvä ja heijastaa syntyhistoriaansa sekä osin myös syntypaikkaansa tai esiintymisaluettaan, se on avain tutkimuksessa, jossa ollaan kiinnostuneita muuttoliikkeen jättämistä jäljistä nimimaisemaan. Tarkastelun kohteena ovat sukunimimaisema ja sen kielet. Nimien kielet eivät kerro vainajien kielistä.

Artikkeli rakentuu seuraavasti: Luvussa 2 hahmottelemme kielimaisema- ja nimistöntutkimuksen risteyskohtia. Luku 3 esittelee Varkauden historiaa ja luku 4 aineiston eli tutkitut Varkauden hautausmaat. Luvussa 5 analysoimme Varkauden hautausmaiden sukunimien kieliä ja rakennetyyppejä kvantitatiivisesti. Luvussa 6 kuvataan sukunimien alueellista profiilia ja aikakerrostumia eri aikoina eläneiden vainajien nimissä. Viimeinen luku 7 luo tulkintoja ja kokooa keskeisiä havaintoja yhteen.

2 Kielet ja nimet maisemassa

2.1 Kielimaisematutkimus

Kielimaisema (*linguistic landscape*) tarkoittaa kielten visuaalista läsnäoloa julkisissa tiloissa (Landry–Bourhis 1997). Kielimaisematutkimus kuvaa maisemassa näkyvien tekstien kautta alueen monikielisyttä, yhteisön kieliä ja puhujien kielellisiä käytänteitä. Tutkimus on kohdistunut esimerkiksi kadun- ja paikannimikylttien, julkishallinnon kylttien, kaupallisten mainos- ja liikekylttien tai valotaulujen kirjoitukseen kielineen. Tarkasteltavana ovat usein kieli-ideologiset kysymykset yhteisön kielten ja niiden puhujien välisestä valtasuhteista, kontakteista ja konflikteistakin (ks. esim. Spolsky 2009). Painopiste on ollut urbaaneissa metropoleissa (ks. esim. Backhaus 2007), mutta myös perifeerisempien paikkojen, kuten pohjoisruotsalaisen Pajalan pikkukunnan, kielimaisemia on tutkittu (Alanen 2012).

Kielimaisemia on kuitenkin tutkittu jo ennen kuin Rodrique Landry ja Richard Bourhis (1997) lanseerasivat *kielimaisema*-käsitteen (ks. Spolsky 2009). Varhaisten kielimaisematutkimusten joukkoon voidaan lukea myös hautausmaiden monikielisyttä koskevat tutkimukset, kuten Thomas Gravesin (1983; 1988) analyysi Pennsylvaniaan muuttaneiden saksalaisten hautausmaista. Myös uudemmassa hautausmaita koskevassa kielimaisematutkimuksessa tarkastellaan muuttoliikkeen jälkiä Yhdysvalloissa, missä on tutkittu hollantilaisten (VanDam 2007), tšekkiläisten (Eckert 1998) ja liettualaisten (Tamosiunaite 2012) maahanmuuttajien hautausmaita.

Hautausmaalla osan kielimaisemaa muodostavat vainajien nimet. Nimien rinnalla hautamuistomerkeissä esiintyy muita tekstejä, jotka kertovat ohikulkijoille esimerkiksi

vainajan ammatista, muistomerkin pystyttäjistä tai jälkeen jääneistä omaisista. Aikaisemmissa tutkimuksissa kuvataan näitä hautamuistomerkkeihin kaiverrettuja tekstejä, joiden kieli- ja ortografiset valinnat kuvastavat omaisten keinoja ylläpitää vainajan ja omaa kielellis-etnistä identiteettiä tai assimiloitua ympäröivään kieliyhteisöön (ks. esim. Eckert 1998; Graves 1983; 1988). Varkauden vanhimpien hautausmaiden viisikielistä kielimaisemaa (suomi, ruotsi, saksa, venäjä ja latina) tarkastellaan Leena Kolehmaisena (tulossa) tutkimuksessa, jossa esiin nousee monikielisyyden lisäksi hautausmaan moniäänisyys: maisemaan tallentuneet kielet voivat omaisten ja vainajan lisäksi edustaa muitakin toimijoita, kuten muistomerkin valmistajaa tai kaivertajaa. Hautamuistomerkkeihin kaiverrettuja vainajien nimiä ei näissä aikaisemmissa tutkimuksissa kuitenkaan kuvata. Nimet eroavat hautamuistomerkkien muista teksteistä: ne eivät kerro vainajan tai kieliyhteisön kielestä tai kielistä, eikä vainajan nimen kaivertaminen hautamuistomerkkiin ole kielellinen valinta.

2.2 Erisnimien kielet kielimaisematutkimuksessa

Kielimaisematutkimuksen ytimessä on maisemassa näkyvän kirjoituksen kielen määrittäminen. Erisnimet ovat merkittävä osa maisemaa (Puzey 2016), mutta niiden kielen luokittelu on osoittautunut haasteelliseksi. Esimerkiksi kaupallisia nimiä, kuten *Nike*, *Coca Cola* tai *Ford*, on vaikea luokitella yksiselitteisesti mihinkään kieleen. Loulou Edelman (2009) luo katsauksen tutkijoiden keskenään erilaisiin ratkaisuihin: Osa tutkijoista luokittelee erisnimet kielen perusteella etymologisesti. Vaihtoehtoisesti erisnimet ymmärretään kielikohtaisiksi, koska niitä voi mukauttaa (esim. italian *Venezia* – ranskan *Venise*, Edelman 2010, 71) ja kääntää (esim. saamen *Gáivuotna* ja norjan *Kåfford*, Puzey 2011; 2016). Toisen näkemyksen mukaan erisnimet eivät lukeudu mihinkään kieleen: koska erisnimet kielisukulaisuuden tai lainautumisen vuoksi voivat olla monen kielen yhteisiä ilmauksia, ne ovat joko kaikille kielille yhteisiä tai eivät kuulu vain yhteen yksittäiseen kieleen.

Myös tarkastelijan kieliresurssit vaikuttavat tulkintaan. Esimerkiksi *Lovers* on hollantilainen sukunimi, joka on otettu Amsterdamissa kanavaristeilyjä järjestävän yrityksen nimeksi. Vastaanottajasta riippuen tämä risteilyaluksissa näkyvä nimi on mahdollista tulkita joko hollannin- tai englanninkieliseksi. (Edelman 2010.) Kielimaisema ei olekaan yhtenäisesti koettu tila, vaan yksilöiden tulkinnat tilassa näkyvistä teksteistä vaihtelevat (ks. myös Tufi–Blackwood 2010, 199–200).

Meillä Suomessa maisemassa näkyviä henkilönnimiä tarkastellaan Väinö Syrjälän (2016) Karjaata ja Kauniaisista koskevassa kielimaisematutkimuksessa, jossa yritysten mainoskylttien sisältämät työntekijöiden nimet muodostavat yhden analysoitavan yksityiskohdan. Syrjälä seuraa Paula Sjöblomia (2006), jonka mukaan yritysnimissä henkilönnimet eivät kuulu mihinkään kieleen. Ne ovat kielettömiä tai kieleltään neutraaleja ilmauksia, eli ne eivät leimaudu mihinkään yksittäiseen kieleen, koska nimenantajan näkökulmasta oman nimen valinta yrityksen nimeksi ei ole kielen valintaa (esim. *Raija Järvi Oy Lkv*). Osa yritysnimien henkilönnimistä voidaan kuitenkin luokitella kielen perusteella. Yritysnimissä esiintyvät henkilönnimet, jotka eivät viittaa omistajaan, ovat

tiettyä kieltä: esimerkiksi *Ptolomaeus (Oy)* ja *Anaxagoras (Oy)* ovat latinaa ja kreikkaa. Nimet voivat olla monikielisiäkin. Esimerkiksi yritysnimessä *Jokilaiva Cindy (Oy)* yhdistellään suomea ja englantia, joten se on inherentisti monikielinen. (Sjöblom 2006, 113, 115, 139.) Myös henkilönnimet voivat olla monikielisiä. Kaksi etunimeä (esim. *Erkki Einar*) tai etu- ja sukunimi (esim. *Vegard Halonen*) voivat muodostaa monikielisen eri kielten nimistä koostuvan kokonaisuuden ja indikoida henkilön kuulumista kahteen erikieliseen kulttuuriin (Saarelma-Paukkala 2017).

2.3 Sukunimien kielet nimistöntutkimuksessa

Terhi Ainiala, Minna Saarelma ja Paula Sjöblom (2008) luovat katsauksen suomalaisen nimistöntutkimukseen, jossa sukunimen kieli on monitulkintainen käsite. Synkronisessa tutkimuksessa sukunimien kieltä lähestytään yleensä kielijärjestelmän näkökulmasta. Nimelementtien, sanojen ja johdinainesten kieli tai kielet ovat kriteerinä, kun sukunimiä luokitellaan kielen mukaan tai rajataan tutkimus tietynkielisiin sukunimiin. Suomenkielisen enemmistön ja kielivähemmistöjen, kuten suomenruotsalaisten, nimiä on tapana tarkastella toisistaan erillään ja erikielisinä järjestelminä. Esimerkiksi Marianne Blomqvist (1993, 186) toteaa:

Entydigt svenska är naturligtvis namn som bildats till ord eller element som är eller varit levande i svenskan.

Samoin suomenkielisen sukunimistön tutkimusperinteessä sukunimi on luokiteltu suomenkieliseksi, jos se on muodoltaan ja äänneasultaan suomenkielinen tai suomenkielisyntynyt. Keskeisiä kielivihjeitä ovat johdinainesten kieli (esim. *-la*, *-nen* vs. *-s*, esim. *Smeds*), kantasanatyyppisten nimien sana-ainesten kieli (esim. *Niemi* vs. *Berg*) ja yhdyssanatyyppisten nimien rakenneosien kieli (esim. *Koivumäki* vs. *Holmström*). (Mikkonen–Paikkala 2000, 9; Paikkala–Paikkala 2000, 33–34.)

Kielten rajojen sumeus nousee esille myös nimistöntutkimuksessa. Läheisten sukukielten nimistöissä kielen täsmällinen määrittäminen on vaikeaa, ja nimissä säilynyt vanha ortografiakin vaikeuttaa tulkintaa (Paikkala–Paikkala 2000, 33–34, Blomqvist 1993, 187, 214–220). Osa nimistä taas on syntyhistorialtaan monilähtöisiä: sama nimi on saattanut syntyä kahdessa eri paikassa eri lähtökohdista, mikä sekin vaikuttaa kielitulkintoihin.² Esimerkiksi Sirkka Paikkala ja Jarmo Paikkala (2000) lukevat vierasnimiin eli ei-suomenkielisiin nimiin ruotsin- ja muunkielisten sukunimien lisäksi Suomessa syntyneet monikieliset nimet, joissa on yhdistelty suomen ja toisen kielen elementtejä (*Lahnavik*, *Harju-Jeanty*). Toisaalta suomenkielisinä he pitivät esimerkiksi kotoperäisellä *-la*-johtimella muodostettuja vierasperäisiä aineksia sisältäviä sukunimiä (*Blommila*). Muodoltaan ja äänneasultaan suomenkieliseksi tai suomalaistuneiksi tulkitaan *Apelli*, *Bryggari* ja *Viikki*,

² Kiitämme FT Sirkka Paikkalaa huomion kiinnittämisestä tähän mahdollisuuteen.

kun taas suomenkielisinä ei pidetä nimiä *Arinén, Järvelin* ja *Kallaste* niiden ei-suomenkielisen kirjoitusasun tai johtimen vuoksi. Vierasnimiä ovat heidän mukaansa myös *Bunda, Keynäs* ja *Katona*, koska niiden kieli jää epäselväksi. Koska aineisto on iso ja koskee koko väestöä, on luokittelu väistämättä karkeajakoinen. Esimerkiksi nimet, jotka samanasuisina kuuluvat useampaan kieleen (*Lilja*), on mahdollista laskea vain yhteen ryhmään. Paikkala ja Paikkala (2000, 33–34) lukevat ne yleensä suomenkielisiin. Blomqvist (1993, 187) puolestaan lukee vastaavat nimet ruotsinkielisiksi.

Luokittelueroja tuottavat myös latinan-, kreikan- ja ranskankielisiä vierasjohtimia sisältävät sukunimet (*Arinén, Järvelin*), jotka Paikkala ja Paikkala (2000) luokittelevat vierasnimiksi. Blomqvist (1993, 186, 188, 192) taas lukee nämä ruotsinkielisiksi: vaikka nimet on muodostettu vieraselementtejä hyödyntäen, muodostusmallista on tullut produktiivinen, eivätkä nimet enää hahmotu vierasnimiksi (*Nylander, Sirén, Wegelius*). Tulkinnanvaraisuutta tuottavat myös (ala-)saksasta lainatut ja ruotsiin vakiintuneet elementit (esim. *-stedt*), joilla muodostetut sukunimet Blomqvist (1993, 186) lukee ruotsinkielisiksi.

Nimistöntutkimuksessa sukunimien synkroninen kieliluokittelu on siten samalla tavalla haasteellista ja tutkimusasetelmasta riippuvaista kuin erisnimien luokittelu kielimaisematutkimuksessa. Tässä kirjoituksessa omaksumme näkemyksen, jonka mukaan sukunimiä voi luokitella kielittäin. Kielten luokittelu, jota havainnollistamme luvussa 5, yhdistelee kielimaisema- ja nimistöntutkimuksen näkökulmia.

3 Varkaus sulatusuunina ja vastaanottokylänä

Varkaus on itäsuomalainen väkiluvultaan hiipuva paikkakunta, jossa tämän artikkelin kirjoittamishetkellä asukkaita on noin 21 000. Väkiluvun kehitys on historiassa ollut kuitenkin toisenlainen. Tämä käy ilmi taulukosta 1, joka kuvaa Varkauden väkiluvun kehitystä 1850-luvulta nykypäivään. 1980-luvulle saakka jatkunut väestönkasvu ei aiheutunut syntyvyydestä, vaan sen pääasiallisena syynä olivat teollistuminen, talouselämän yleisten suhdanteiden mahdollistama teollisuuden kehittyminen, teollisuuden aiheuttama työperäinen muuttoliike muuttovoittoineen sekä kaupungistuminen (Soikkanen 1963, 283, 292–293; Nevala 2003, 27).

Taulukko 1. Varkauden väkiluku 1850–2017. Lähteet: Soikkanen (1963, 309–310), Tilastokeskus (2017, 2019).

Vuosi	Väkiluku	Vuosi	Väkiluku	Vuosi	Väkiluku	Vuosi	Väkiluku
1850	1 107	1910	3 407	1970	26 181	2017	21 155
1870	1 578	1930	8 548	1990	26 428		
1890	2 110	1950	17 656	2010	22 777		

Historian merkkipaalu on vuosi 1815, jolloin Varkauteen perustettiin rautaruukki. Ruukin ympärille kehittyi teollinen yhdyskunta, joka kasvoi ja itsenäistyi emopitäjistään

Joroisista ja Leppävirrasta kauppalaksi 1929 ja kaupungiksi 1962. Teollisuuden ja työperäisen muuttoliikkeen lisäksi väkilukua kasvattivat 1930-luvulla alueliitokset ja -muutokset (Soikkanen 1963, 311). 2000-luvulla asukasluku on pienentynyt kuntaliitoksista huolimatta (ks. taulukko 1).

Taulukosta 1 käy ilmi muuttoliikkeen eri aikoina vaihdellut volyymit. 1800-luvulla työvoiman kysynnän ja väkiluvun lisääntyminen oli hidasta mutta 1900-luvulla kiihtyvää. Kun tehtaat siirtyivät Ahlströmin perheyhtiölle vuonna 1909, investoinnit vaativat nopeasti lisää työvoimaa. 1980-luvulla taas teollisuustyön yleinen rakenteellinen muutos alkoi pienentää väestönkasvua. Varkaudesta on toki muutettu myös pois, ja monet teollisuuden työtehtävät ja rakennustyöt ovat olleet määrääkäsia (Soikkanen 1963, 293–297).

Kaupungin teollisen syntyhistorian ja työperäisen muuttoliikkeen vuoksi varkaute-laisista suuren osan juuret ovat alun perin muualla. Kaupunkia luonnehditaankin ”sulatusuuniksi suomalaisessa mittakaavassa” (Soikkanen 1963, 298) ja ”vastaanottokyläksi” (Itkonen 2004, 95). Muuttoliikkeen vaihteluita havainnollistaa taulukko 2. Varkauteen muutettiin 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa erityisesti emopitäjistä Joroisista ja Leppävirralta sekä ympäröivän Itä-Suomen alueelta. 1910-luvulta lähtien Varkaus on vetänyt puoleensa väkeä yhä laajemmalla alueella Itä-Suomesta ja muualta Suomesta. (Soikkanen 1963, 299–300.)

Taulukko 2. Varkauteen muuttaneiden lähtöpaikkakunnat 1866–1950. Taulukossa on osin uudelleen ryhmitelty ja yhdistelty Soikkasen (1963, 299) esittämiä tietoja.

	Leppävirta	Joroinen	Muu Kuopion ja Mikkelin lääni (ml. Pohjois-Karjala) ³	Muu Suomi
1866–1870	29	20	26	38
1871–1880	216	113	141	137
1881–1890	115	23	89	110
1891–1900	126	50	108	73
1901–1910	218	88	176	111
1911–1920	201	109	556	659
1921–1930	606	276	809	600
1931–1940	1 473	630	2 719	2 989
1941–1950	907	420	2 155	4 965

Varkauteen tultiin sekä maaseudulta että kaupungeista. Tärkeimmät kaupungit olivat Helsinki ja Viipuri – jälkimmäisen rooli hiipui rajan sulkeuduttua. Helsingissä oli

³ Kuopion lääni kattaa Soikkasen (1963) historiassa Joensuun ympäristökuntineen.

1800-luvulla ja 1900-luvun alussa tekniikan koulutusta, mikä selittää muuttoliikettä kaupungista. Liikenneyhteyksien ja -välineiden kehittyessä Varkauteen tultiin lopulta kaikkialta Suomesta. (Soikkanen 1963, 302–304.) Muuttoliikettä voi jäljittää myös kielitilastojen kautta. Niihin taltioidut ruotsinkielisten puhujien absoluuttiset määrät olivat korkeimmillaan 1960-luvulla, jonka jälkeen ruotsinkieliset ovat muuttaneet massoittain pois Varkaudesta. (Suomenmaan tilastollinen vuosikirja 1879–, Suomen tilastollinen vuosikirja 1910–1972 ja Tilastokeskus 2019.)

Ulkomailta Varkauteen siirtyneet eivät näy taulukossa 2. Näitä muuttajia on vain vähän, lähinnä Tukholmasta ja Pietarista. Tilastojen ulottumattomiin jäävät Saksasta teknisten investointien, kuten paperikoneiden, mukana saapuneet rakennus- ja käyttöönottomiehistöt mahdollisine perheineen. Useat 1920-luvulla rakennettujen paperikoneiden saksalaisista asentajista jäivät tehtaan palvelukseen Varkauteen, mutta joutuivat toisen maailmansodan puhjetessa palaamaan Saksaan asepalvelukseen. Osa heistä palasi sodan jälkeen Varkauteen. (Soikkanen 1963, 163, 304, 343.) Taulukosta puuttuvat myös 1800-luvun puolivälissä Ruotsista ja emämaasta Venäjältä rekrytoidut ammattilaiset (ks. Ollikainen ym. 1979, 21).

4 Varkauden vanhimmat hautausmaat

Tutkimuksen aineisto muodostuu valokuvista, jotka on otettu Varkauden kahden vanhimman hautausmaan, Pirtinniemen ja Ala-Kankun, hautausmaiden⁴ muistomerkeistä. Vuosina 2009–2011 kuvattu aineisto on saatu tutkimuskäyttöön Varkauden evankelisluterilaiselta seurakunnalta.⁵ Taulukko 4 kokoaa yhteen numeerista tietoa aineistosta ja havainnollistaa hautausmaiden kokoeroja. Pirtinniemen ja Ala-Kankun sukunimiä⁶ tarkastellaan jatkossa maisema- eli hautausmaakohtaisesti erikseen. Tästä syystä taulukossa ei ilmoiteta molempien hautausmaiden erilaisten sukunimien yhteislaskettua lukumäärää.

4 Lisäksi Varkaudessa on neljä nuorempaa ja suurempaa hautausmaata. Aineisto ei siten muodosta kattavaa läpileikkausta Varkauden väestöön, jonka tutkimiseen tarvittaisiin toisenlaisia aineistoja. Pirtinniemen analyysi koskee hautausmaan ns. vanhaa osaa. Talvi- ja jatkosodassa menehtyneille perustettu sankarihautausmaa rajattiin tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

5 Suomen Sukututkimusseuran hautausmaatietokannan valokuviin (<http://haudat.genealogia.fi/php/indexs.php>) verrattuna Varkauden ev.-lut. seurakunnalta saamamme tutkimusaineiston etu on, että se sisältää useita valokuvia samasta hautamuistomerkeistä. Tämä helpottaa tekstien tulkintaa. Käytämme valokuviin on taltioitu myös naapurihaudat. Myös tällä on maiseman analyysin kannalta merkitystä (ks. esimerkiksi lukua 5.3 ja huomioita maiseman käännettyistä nimistä).

6 Tutkittujen Varkauden hautausmaiden vainajat ovat osin kuolleet ennen kuin ensimmäinen sukunimilaki tuli Suomessa voimaan vuonna 1921 (Laki sukunimestä N:o 328/1920). Kaikissa hautamuistomerkeissä ei siten ole varmuutta siitä, onko kyse henkilön suku- vai liikanimestä. Käytämme tässä artikkelissa selvyuden vuoksi termiä sukunimi kaikista nimistä riippumatta vainajien kuolinvuodesta.

Taulukko 3. Tutkimusaineisto lukuina.

	Pirtinniemi (1864–)	Ala-Kankku (1888–)	Yht.
Valokuvia	320	1122	1442
Vainajien sukunimiä hautamuistomerkeissä (eri sukunimiä/sukunimien esiintymiä)	57/72	221/528	/600
Vainajien tyttönimiä hautamuistomerkeissä (eri sukunimiä/sukunimien esiintymiä)	5/5	117/142	/147

Pirtinniemen hautausmaa on Varkauden vanhin hautausmaa, joka on ollut käytössä 1700-luvulta saakka mutta perustettu virallisesti vuonna 1847 (Soikkanen 1963, 704). Se on vuonna 1865 perustetun Varkauden ruukinseurakunnan hautausmaa. Seurakunnan muodostivat aluksi läheinen Kosulanniemen tila ja Päiviönsaaren alue, jossa ruukin teollisuustuotanto ja palvelut toreineen, kievareineen, kouluineen ja kirkkoineen sijaitsivat. Valokuva-aineistossa Pirtinniemen vanhin hautamuistomerkki on vuodelta 1850 ja uusin vuodelta 2003. Historialliselle hautausmaalle ei enää myönnetä uusia hautapaikkoja (Kotilainen 2015). Taulukosta 3 käy ilmi, että hautamuistomerkeissä sukunimiä on yhteensä 72 ja erilaisia sukunimiä 57. Vainajien tyttönimiä on 5. Tyttönimiä ei ole laskettu mukaan sukunimien kokonaismääriin, vaan niitä tarkastellaan omana ryhmänä erikseen luvussa 5.3.

Ruukkiseurakunnan ulkopuolelle jäi mökkihökkeleissä Luttilan alueella asuva ruukin työ- ja loisiväestö. Vuonna 1888 käyttöön otettu Ala-Kankun hautausmaa on perustettu heidän asuinalueensa läheisyyteen. (Soikkanen 1963, 701–702, 704–705.) Ala-Kankun valokuva-aineiston vanhin hautamuistomerkki on vuodelta 1891 ja uusin vuodelta 2010. Sukunimiä Ala-Kankun aineistossa on yhteensä 528, joista erilaisia sukunimiä on 221. Tyttönimiä on yhteensä 146, joista erilaisia tyttönimiä on 118. Ala-Kankkuun haudataan edelleen, mutta uusia hautapaikkoja myönnetään vain olemassa oleviin sukuhautoihin (Kotilainen 2015).

Hautausmaat eroavat profiileiltaan. Pirtinniemi heijastaa ruukin vanhempaa historiaa, ja hautamuistomerkeistä päätellen sinne on haudattu oman aikansa nimekkäimpiä henkilöitä. Myös Ala-Kankkuun on haudattu teollisuuden ja elinkeinoelämän merkkihenkilöitä, mutta sijainti työläisten asuinalueella lyö sille erilaisen leiman.

Vanhimmat hautamuistomerkit ovat osin huonossa kunnossa, ja esimerkiksi puisten ristien ja hautalautojen maalattuja tekstejä on kulunut pois. Kaikkien hautamuistomerkkien kirjoituksista ei enää saa selvää. Kaikissa hautamuistomerkeissä ei ole vainajan sukunimeä vaan ainoastaan etunimi. Analyysissä mukana ovat hautamuistomerkit, joissa vainajan sukunimi on ilmoitettu ja joista se on luettavissa. Maisemassa näkyvät nimet eivät myöskään välttämättä ole vainajien nimiä. Hautamuistomerkkiin on voitu kaivertaa hautapaikan varanneen perheenjäsenen nimi, vaikka henkilö ei ole vielä menehtynyt. Hautoja ja hautamuistomerkkejä on ajan kuluessa hävinnyt ja poistettu käytöstä, ja vanhoja hautoja on otettu uudelleen käyttöön. Täsmällistä tietoa näistä ei kuitenkaan ole, kuten ei siitäkään, ovatko poistamiset ja uudelleen käyttöön ottamiset tapahtuneet

väestöryhmittäin tasapuolisesti. Kuvattavana on siten nykyajan maisema sellaisena kuin se hautausmaavierailijalle on säilynyt.

Valokuva-aineiston sukunimet järjestettiin Access-tietokantaan. Nimien lisäksi mukaan kirjattiin vainajan elinaika, ja kukin sukunimi luokiteltiin kielen ja rakenteen perusteella. Tyttönimiä lukuun ottamatta sukunimet luokiteltiin myös alueellisen profiilinsa perusteella.

5 Sukunimimaisemien kielet ja nimien rakennetyypit

Kuvaamme seuraavassa Varkauden hautausmaiden nimimaisemia. Esittelemme ensin käyttämämme luokitteluperusteet (5.1), jonka jälkeen kuvaamme hautausmaakohtaisesti Pirtinniemen (5.2) ja Ala-Kankun (5.3) nimien kieliä ja rakennetyyppejä. Lopuksi analysoidaan maisemassa näkyviä tyttönimiä (5.4).

5.1 Luokitteluperusteet

Analysoimme sukunimien kielen kielimaisema- ja nimistöntutkimuksen näkökulmia yhdistellen: sukunimen kieli määritellään nimen rakenneosien, kantasanojen ja johdinainesten kielen perusteella. Nimet on jaoteltu suomen- ja ruotsinkielisiin, muunkielisiin ja monikielisiin nimiin. Luokittelu kuvaa nimenomaan maiseman nimien kieliä, jotka eivät kerro vainajien kielistä. Suomen- ja ruotsinkielisiä ovat nimet, joiden rakenneosat ovat suomea tai ruotsia (Varkaudessa esimerkiksi *Itkonen* ja *Bergström*). Muunkielisiin nimiin lukeutuvat nimet, jotka eivät ole suomea tai ruotsia. Varkauden aineistossa niitä ovat saksan- ja englanninkieliset nimet (esim. *Wahl*, *Vright*).

Monikielisillä nimillä tarkoitamme Sjöblomin (2006) tapaan nimiä, jotka rakentuvat kahden tai useamman kielen aineksista. Suurin osa monikielisistä nimistä on säätyjakoiseen nimijärjestelmään palautuvia oppineistonimiä (esim. *Ålander*). Oppineistonimet on muodostettu liittämällä suomen- tai ruotsinkieliseen kantasanaan latinan-, kreikan- tai ranskankielinen johdin. Nimet ovat syntyneet Suomessa, mutta ne eivät ole suomea eivätkä ruotsia. Nimen kantasana on alun perin viitannut nimenkantajan kotiseutuun, ammattiin tai aikaisempaan sukunimeen. Nimien kääntäminen suomesta tai ruotsista klassisille kielille oli myös yleistä. (Oppineistonimistä ks. esim. Tegnér 1930 [1882], 98–119; Modéer 1989, 122–125; Blomqvist 1993, 136–153, 150–151; Mikkonen–Paikkala 2000, 24–25; Paikkala 2004, 106.) Niiden kuvauksessa ei ole aikaisemmin käytetty *monikielinen*-termiä. Eero Kiviniemen, Ritva Liisa Pitkäsen ja Kurt Zilliacuksen termioppaassa (1974) monikielisiä eri kielten aineksista koostuvia erisnimiä kutsutaan *sekanimiksi*, joka ei mielestämme ole samalla tavalla neutraali kuin tässä kirjoituksessa suosimamme termi monikielinen nimi.

Lisäksi sukunimet on luokiteltu viiteen rakennetyyppiin: kantasanatyyppisiin, yhdysanatyyppisiin, johtimellisiin, patronyymisiin ja aviollisiin kaksoisnimiin eli yhdistelmänimiin. Jako seuraa suomalaisessa nimistöntutkimuksessa yleisesti käytettyä luokittelua (esim.

Paikkala–Paikkala 2000, 36–38). Se vastaa myös aineiston ei-suomenkielisten nimien tutkimuksen perinteitä (ks. esim. Blomqvist 1993, 180–181, 188; Seibicke 2008, 162–164). Eri nimityyppien yleisyydessä on luonnollisesti eroja eri kielten nimijärjestelmissä.

Kantasanatyypiset nimet ovat johtimettomia nimiä (esim. *Seppä, Sommar, Gerdt*). Yhdyssanatyypiset nimet muistuttavat yhdyssanoja, vaikkei niitä varsinaisina yhdyssanoina pidetäkään (esim. *Karivalo, Nyström, Seseman*). Johtimelliset nimet taas sisältävät suomessa tai jossain muussa kielessä esiintyvän johdinaineksen (esim. *Rajala, Luostari-nen, Brummer*). Sukunimeä ei ole laskettu johtimelliseksi, jos nimi on muodostettu suoraan johtimellisesta yleiskielen sanasta (esim. *Nuotio*). Patronyymiset nimet ovat *-son-*päätteisiä sukunimiä (esim. *Larsson*), jotka ovat kehittyneet 1800–1900-luvun vaihteessa patronyymisistä lisänimistä tai joita on otettu mallinmukaisesti ilman, että sisältönä olisi oman isän nimi (Paikkala 2004, 426, 546). Aviolliset kaksoisnimet ovat olleet mahdollisia vuonna 1929 säädetystä avioliittolaista alkaen (esim. *Helve-Hirvonen*).

Koska yksi tämän tutkimuksen lähtökohdista on kielimaisematutkimus, kaikki maiseman ortografialtaan erilaiset nimet on laskettu eri nimiksi (esim. *Spåra/Spåre, Immonen/Imnone, Jurvainen/Jurwainen*). Pirtinniemiessä tällaisia nimipareja on kaksi ja Ala-Kankussa viisi. Ratkaisu korostaa maiseman monimuotoisuutta, joka ei synny ainoastaan erilaisista nimistä, vaan variaatiota tuottavat myös kirjurien jäljet kirjoitusvirheineen ja oman aikansa ortografiset konventiot.

5.2 Pirtinniemi

Taulukko 4 kuvaa Pirtinniemen pienemmän ja vanhemman hautausmaan sukunimimaisemaa. Suomenkieliset sukunimiesiintymät muodostavat kolmanneksen kaikista hautausmaan sukunimistä, ruotsinkielisiä on hieman yli kolmasosa, ja kun myös muun- ja monikieliset sukunimet huomioidaan, maisemassa dominoivat ei-suomenkieliset nimet. Kaikki suomenkieliset nimet ovat johtimellisia. Yhtä *-iA-*nimeä lukuun ottamatta (*Pöyhiiä*) muut ovat *-nen-*nimiä (*Halonen, Tähtinen*). (*-nen-*nimiin palataan luvussa 6.1.)

Taulukko 4. Pirtinniemen sukunimien nimiesiintymien kielet ja rakennetyypit. Eriläisten sukunimien määrä on ilmoitettu suluissa.

PIRTINNIEMI Σ (57) 72	Suomea		Ruotsia		Muun- kielinen		Moni- kielinen	
	Johtimellinen	(20)	24	–	–	–	–	(9)
Kantasanatyypinen	–	–	(5)	6	(2)	5	–	–
Yhdyssanatyypinen	–	–	(16)	20	(2)	2	(1)	3
Patronyyminen	–	–	(2)	3	–	–	–	–
Aviollinen kaksoisnimi	–	–	–	–	–	–	–	–
Yht.	(20)	24	(23)	29	(3)	7	(11)	12
%	(35,0)	33,3	(40,4)	40,3	(5,3)	9,7	(19,3)	16,7

Ruotsinkieliset nimet ovat kantasanatyyppejä (*Storm*), yhdyssanatyyppejä (*Wasastjerna*) ja patronyymisiä (*Karlsson*). Yhdyssanatyyppejä nimiä on eniten, ja ne ovatkin suomenruotsalaisessa nimistössä yleisiä (Blomqvist 1993, 188). Muunkieliset nimet hahmottuvat kaikki saksankielisiksi. Esiintymät jakautuvat kantasana- (*Gerdt, Wahl*) ja yhdyssanatyyppeihin (*Seseman, Durchman*). Wahl- ja Seseman-sukujen edustajat kuuluivat 1800-luvulla Varkauden teollisuuden omistajiin, ja molempien nimien kantajat olivat viipurinsaksalaisten kauppiassukujen jälkeläisiä (Hoffman–Hellsten 1997, Talka 2009). *Durchman* ja *Seseman* on tulkittu nimien alkuosan kielen antaman vihjeen perusteella saksankielisiksi, vaikka saksasta ruotsiin lainattu *-mann*-pääte (Blomqvist 1993, 155) on hautamuistomerkkeihin kirjattu päätteen ruotsinkielisen ortografian mukaisesti. Ortografia on ennen 1900-lukua usein horjuvaa, mistä kertoo myös se, että seurakunnan vainajarekisterissä kirjoitusasu on erilainen (*Sesemann*). Mahdollista on myös, että maisemaan on taltioitunut kirjurin virhe (ks. myös Kolehmainen, tulossa).

Monikieliset nimet ovat johtimellisiä ja yhdyssanatyyppejä oppineistonimiä. Johtimellisiin lukeutuu esimerkiksi *Antell*, jossa on useampikin historiallinen kerrostuma. Nimi palautuu suomenkieliseen paikannimeen *Anttila*, josta on muodostettu latinan *-(i)us*-johtimella sukunimi *Anthelius*. Kun ranska 1700-luvulla tuli latinan rinnalle kulttuurikieliksi, nimen johdin vaihdettiin ranskan *-ell*-ainekseen. (Blomqvist 1993, 151; 2006, 83.) Yhdyssanatyypinen monikielinen nimi puolestaan on *Wilkman*, joka todennäköisesti palautuu paikannimeen (<*Vilkkilä*) (ks. Ylioppilasmatrikkeli 1640-1852, s.v. *Wilkman*).

5.3 Ala-Kankku

Taulukosta 5 käy ilmi, että nuorempi Ala-Kankun hautausmaa muodostaa erilaisen kieli-maiseman. Sukunimiä on paljon, ja vainajia on haudattu paljon enemmän kuin Pirtinniemen. Toisin kuin Pirtinniemessä Ala-Kankun maisemassa dominoivat suomenkieliset sukunimet.

Taulukko 5. Ala-Kankun hautausmaan sukunimien nimiesiintymien kielet ja rakennetyypit. Luvut suluisissa ilmoittavat erilaisten sukunimien määrän.

ALA-KANKKU Σ (221) 528	Suomea		Ruotsia		Muun- kielinen		Moni- kielinen	
Johtimellinen	(150)	394	–	–	(1)	1	(5)	7
Kantasanatyypinen	(21)	39	(3)	3	(1)	1	–	–
Yhdyssanatyypinen	(11)	21	(22)	49	(2)	5	–	–
Patronyyminen	–	–	(4)	7	–	–	–	–
Aviollinen kaksoisnimi	(1)	1	–	–	–	–	–	–
Yht.	(183)	455	(29)	59	(4)	7	(5)	7
%	(82,8)	86,5	(13,1)	10,8	(1,8)	1,3	(2,3)	1,3

Suomenkielisessä sukunimimaisemassa johtimelliset sukunimet muodostavat enemmistön. Taulukko 6 havainnollistaa niiden piirteitä. Niitä on yhteensä 394, joista erilaisia johtimellisiä sukunimiä on 150. Samoin kuin Pirtinniemessä Ala-Kankussakin *-nen*-nimet nousevat aineistosta selvästi esiin. Erilaisia *-nen*-nimiä on 133, joiden esiintymiä on yhteensä 367. Muut suomenkieliset johdinainekset – Suomessa muuten yleinen *-IA* (*Ahola, Taanila*) sekä harvinaisemmat johdinainekset, kuten *-iA*, *-kkA*, *-kkO*, *-mO* ja *-stO* (*Patriikka, Liukko, Kannisto*) (ks. Paikkala & Paikkala 2000, 35–36) – eivät esiinny Ala-Kankun maisemassa taajaan.

Taulukko 6. Johtimellisten suomenkielisten sukunimien nimiesiintymien ja erilaisten nimien (suluissa) määrät johdinaineksittain Ala-Kankun hautausmaalla.

ALA-KANKKU	sukunimet		%
<i>-nen</i>	(133)	367	93
<i>-IA</i>	(11)	19	5
muut johdinainekset: <i>-jA</i> , <i>-kkA</i> , <i>kkO</i> , <i>-mO</i> , <i>-stO</i>	(6)	8	2
Yhteensä	(150)	394	100

Johtimellisten nimien joukosta on mainittava erikseen *Lumiala*, joka on käännetty ruotsinkielisestä *Lundson*-nimestä (Grönstrand 2001, 69). Käännetty nimet erottuvat maisemasta silloin, kun vanha ja uusi nimi sijaitsevat samassa hautamuistomerkin, sukuhaudan eri hautamuistomerkeissä tai lähekkäisissä hautamuistomerkeissä. Muutoin käännetty nimet sulautuvat nimimaisemaan, ja niiden historiaan liittyvää monikielisyttä on vaikea havaita. Käännösnimet liittyvät kansalliseen heräämiseen ja suomalaisuusaatteeseen, joiden takia lukuisat ei-suomenkielisen nimen kantajat vaihtoivat nimensä suomenkieliseen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun nimenmuuttokampanjoissa. Ala-Kankkuun haudatun Eino Antero (Lundson) Lumialan ja hänen puolisonsa Tyyne Johanneksen tapaan nimiä käännettiin kansallisen heräämisen jälkeenkin vielä 1920-luvulla (Suomen virallinen lehti 1928, 1). Suomenkielisiä nimiä ottivat suomenkielisten lisäksi ruotsinkieliset. Samassa prosessissa myös suomenkielisiä nimiä vaihdettiin. Uudet käännetty nimet olivat usein tarkkoja tai likimaisia käännöksiä tai alkuperäisen nimen äänteellisiä mukaelmia, kuten *Lumiala*. (Närhi 1972, 50–52, 55–56; ks. myös Paikkala 2004.)

Taulukon 5 mukaan suomenkielisiä kantasana- ja yhdyssanatyyppejä nimiä on johtimellisiä nimiä huomattavasti vähemmän. Kantasanatyyppeiden nimien joukkoon kuuluu eri aikoina syntyneitä, eri tavoin motivoituneita ja alun perin erilaisiin tarkoitteisiin tai ominaisuuden piirteisiin viittaavia nimiä (esim. *Hotti, Tapio, Pasuri, Kokki, Mömmö, Kääpä*). Osa kantasantyyppeistä nimistä on varta vasten sukunimiksi muodostettuja nimiä ja sisältää luontosanastoa (esim. *Aalto, Koski, Kuusi, Lahti, Laine, Lehti*). Tällaisia sukunimiä otettiin erityisesti 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa. Yhdyssanatyyppeiset sukunimet taas pohjautuvat usein luonto- tai asutusnimiin (*Karikoski, Saloniemmi, Talvenheimo*). (Nimien taustoista ks. Mikkonen–Paikkala 2000.)

Ala-Kankussa esiintyy aineiston ainoa aviollinen kaksoisnimi, *Helve-Hirvonen*. Nimi on vuonna 2005 kuolleen henkilön hautamuistomerkinä ja havainnollistaa siten tutkitun maiseman jähmettyneisyyttä: Ala-Kankkuun ei juurikaan enää myönnetä uusia hautapaikkoja, joten hautausmaan nimistö heijastaa vain rajallisesti viimeaikaisia nimistön ilmiöitä. Kaksoisnimien suosio on kasvanut 1970-luvulta lähtien (Paikkala 2012), mutta tämä kehitys ei ole jättänyt jälkiä Varkauden tutkituille hautausmailla.

Ruotsinkieliset nimet ovat kantasana- ja yhdyssanatyyppejä sekä patronyymisiä nimiä. Kantasanatyyppeihin nimiin lukeutuu sotilasnimiä (*Kanon*), joita muodostettiin 1600-luvun lopulta lähtien ruotujakolaitoksessa, ja aatelinimiä (*Spåre*) (Blomqvist 1993, 139, 160–169). Yhdyssanatyyppejä nimiä on kantasanatyyppejä nimiä enemmän. Varkauden ruotsinkieliset yhdyssanatyyppeiset nimet ovat Suomessa yleisiä nimiä, joiden jälkiosat kuuluvat suomenruotsalaisen nimistön yleisimpiin jälkiosiin (esim. *-berg*, *-gren*, *-man*, *-näs*, *-qvist*, *-sten*, *-ström*) (Blomqvist 1993, 193–194). Patronyymisiä *-son*-päätteisiä nimiä ovat esimerkiksi *Henriksson* ja *Johansson*.

Vaikka Ala-Kankku on Pirtinniemeä paljon suurempi hautausmaa, muun- ja monikielisten sukunimien määrä on lähes sama. Kaikki muunkieliset sukunimet ovat saksankielisiä. Niihin lukeutuu kantasanatyyppejä *Boucht*, jonka ortografia on Helénin mukaan (1993, 8–10) historiassa muuttunut (vrt. nykysaksan *Bucht* 'lahti'). Heléniin (mts.) nojautuen tulkitsemme nimen saksankieliseksi, vaikka B(o)uchtien esi-isä onkin tullut Suomeen Hollannista. Yhdyssanatyyppejä saksankielisiksi lukeutuvia nimiä ovat *Mahrberg* ja *Sternberg*, ja johtimellinen *-er*-tekijäjohtimen sisältävä nimi on *Brummer*. Monikieliset nimet ovat kaikki oppineistonimiä tai niiden mallin mukaan otettuja ja annettuja (esim. *Kandelin*, *Rapell*).

5.4 Tyttönimet

Hautausmaiden nimimaisemaluonne korostuu entisestään, kun mukaan huomioidaan vainajien tyttönimet. Tyttönimien ilmoittaminen Varkauden hautamuistomerkeissä on tavallista (ks. Kolehmainen, tulossa). Varkauden aineistossa niiden ilmoittaminen yleisty, kun ajassa siirrytään kohti nykyaikaa (ks. luku 6.1). Maisemallisesti tyttönimet erottuvat sukunimistä: tyttönimet ovat usein pienemmällä kirjainkoollla, eikä niiden sijainti hautamuistomerkinä ole yhtä keskeinen. Vanhemmalla Pirtinniemen hautausmaalla tyttönimiä on vain viisi: yksi suomenkielinen, kolme ruotsinkielistä ja yksi monikielinen oppineistonimi. Ala-Kankun hautausmaalla tyttönimiä on yhteensä 142 ja erilaisia tyttönimiä on 117. Taulukko 7 havainnollistaa Ala-Kankun tyttönimiä. Pirtinniemen tyttönimistä ei ole taulukkoesitystä, koska niitä on niin vähän.

Ala-Kankun tyttönimimaisema muistuttaa pitkälti Ala-Kankun sukunimistöä (ks. taulukkoa 5 edellä). Myös tyttönimimaisemassa dominoivat suomenkieliset nimet, ja suurin osa suomenkielistä tyttönimistä on johtimellisia nimiä. Johtimellisten suomenkielisten nimien joukossa *-nen*-nimet ovat yleisimpiä (yht. 91 nimiesiintymää, 68 erilaista nimeä), ja muut eli *-la*- ja *-io*-loppuiset nimet ovat harvinaisempia (yht. 10 nimiesiintymää ja erilaista nimeä).

Taulukko 7. Ala-Kankun hautausmaan tyttönimien kielet ja rakennetyypit. Erilaisten sukunimien määrä on ilmoitettu suluisissa.

Ala-Kankku, tyttönimet Σ (117) 142	Suomea		Ruotsia		Muun- kielinen		Moni- kielinen	
	Johtimellinen	(78)	101	–	–	–	–	(6)
Kantasanatyyppinen	(15)	16	(2)	2	(1)	1	–	–
Yhdyssanatyyppinen	(7)	7	(6)	6	(1)	1	–	–
Patronyyminen	–	–	(1)	1	–	–	–	–
Yht.	(100)	124	(9)	9	(2)	2	(6)	9
%	(85,5)	87,3	(7,7)	4,9	(1,7)	1,4	(5,1)	6,3

Ruotsin-, muun- ja monikielisten tyttönimien suhteellinen osuus on pienempi kuin Ala-Kankun varsinaisessa sukunimistössä. Tyttönimet laajentavat kuitenkin tutkittujen hautausmaiden kieliskaalaa: aineistossa esiintyy yksi englanninkielinen kantasanatyyppinen tyttönimi (*Vri Roth*), joka on taulukossa 7 luettu yhdessä saksankielisen tyttönimen kanssa (*Sternberg*) muunkielisten joukkoon. Monikieliset tyttönimet ovat kaikki klassisten kielten johdinaineksia hyödyntäviä oppineistonimiä (esim. *Ålander*).

6 Maantieteelliset ja ajalliset kerrostumat hautausmaaisemassa

Edellinen luku 5 kuvaa Varkauden hautausmaiden monikielistä maisemaa ja erikielisten nimien osuutta maisemassa. Tässä luvussa tarkennamme maisemakuvausta tarkastelemalla ensin suomenkielisten nimien alueellista profilia (6.1). Sen jälkeen kuvaamme nimimaiseman ajallisia kerrostumia (6.2).

6.1 Sukunimien alueellinen profili

Suomenkieliset sukunimet ovat syntyneet ja kehittyneet alueellisesti eri aikoina ja jakautuneet varhain itäiseen sukunimipohjaiseen ja läntiseen talonnimipohjaiseen lisänimikäytäntöön (Paikkala 1988; 1995; Mikkonen–Paikkala 2000, 16–17, 27). Hautausmaiden suomenkielistä maisemanosaa on siten mahdollista lähestyä siitä näkökulmasta, mitä tiedetään sukunimien syntyhistoriasta ja nimien alkuperäisestä tai keskeisestä levinneisyysalueesta.

Tämä luku luo maisemallisen vaikutelman Varkauden hautausmaiden suomenkielistä sukunimistä. Tutkimme, miltä Varkauden sukunimistö näyttää sukunimien alkuperäisen syntyalueen tai keskeisen levikkialueen valossa. Alueellisen profilin analyysi perustuu Pirjo Mikkosen ja Sirkka Paikkalan (2000) *Sukunimet*-teokseen, joka on kattavin ja laajimpaan lähdeaineistoon perustuva esitys suomenkielisten sukunimien etymologiasta, taustasta ja levikkialueesta. Tarkastelu rajautuu suomenkielisiin nimiin, koska

muiden kielten nimistä vastaavaa esitystä ei ole saatavilla. Nimen on katsottu edustavan tiettyä aluetta, kun alue tai sen osa mainitaan nimiartikkelissa.

Nimiartikkeleissa mainitaan esimerkkejä nimen esiintymistä vanhoissa asiakirjoissa, kuten kirkonkirjoissa ja veroluetteloissa. Nimiesimerkit on valittu ”alueilta, joissa kukin nimi on syntynyt tai jäänyt pysyväksi sukunimeksi tai joka on nimen olennaista levikkialuetta” (Mikkonen–Paikkala 2000, 10).⁷ Huomioimme vain 1900-lukua varhaisempia levinneisyystietoja kahdesta syystä. Ensinnäkin 1900-luvun levinneisyystiedot puuttuvat suurimmasta osasta nimiartikkeleita. Toiseksi olemme kiinnostuneita nimen omaan sukunimien alkuperästä eli siitä, missä päin Suomea sukunimet ovat ensimmäisenä esiintyneet. Jotta kuvaus olisi helposti ymmärrettävä ilman Suomen nykyisten paikkakuntien historiallista tuntemusta, olemme yksinkertaistaneet nimien alkuperän kuvauksen karkean nykymaakuntajaon mukaisesti seuraaviin 13 levinneisyysalueeseen:⁸

- Häme (Kanta-Häme ja Päijät-Häme)
- Kainuu
- Karjala (Etelä-Karjala, Pohjois-Karjala sekä Neuvostoliitolle luovutetut Kannaksen alueet)
- Keski-Suomi
- Kymenlaakso
- Lappi (sis. entisen Peräpohjolan alueen)
- Pirkanmaa
- Pohjanmaa (Etelä-Pohjanmaa, Keski-Pohjanmaa ja Pohjanmaa)
- Pohjois-Pohjanmaa
- Satakunta
- Savo (Etelä-Savo ja Pohjois-Savo)
- Uusimaa
- Varsinais-Suomi

Pirtinniemen aineistossa erilaisia suomenkielisiä sukunimiä on 20, joista yhtä ei löydy *Sukunimet*-kirjasta, eli käsiteltäviä nimiä on yhteensä 19. Ala-Kankun aineistossa erilaisia suomenkielisiä sukunimiä on 183, joista 18 on niin harvinaisia, että ne puuttuvat *Sukunimet*-kirjasta. Saman nimen eri kirjoitusasut, kuten *Väisänen/Wäisänen*, huomioidaan vain kerran, koska kyse ei ole eri nimistä vaan saman nimen ortografisesta vaihtelusta. (Maisemallisista syistä nämä nimet laskettiin luvussa 5 erikseen.) Tällaisia tapauksia on

7 Tällä perusteella olemme ottaneet nimen levikkiin mukaan myös sellaiset maakunnat, joiden alueelta on annettu nimiesimerkkejä, vaikka niitä ei olisi mainittu nimiartikkelin juoksevassa tekstissä. Jonkin verran teos antaa esimerkkejä myös eri pitäjien käräjillä syytettyjen nimistä. Näitä alueita ei kuitenkaan ole laskettu mukaan nimen levinneisyyteen, jos käräjät ovat ainoa maininta nimen esiintymisalueesta. Nimiartikkeleissa on tietoa myös nykyisten sukunimien tai niiden ainesten esiintymisestä talonnimissä ja paikannimistössä. Talonnimistä ei aina ole kehittynyt sukunimiä, ja paikannimistön etymologinen tausta voi poiketa sukunimien taustasta. Tämän vuoksi talon- ja paikannimissä esiintyvät ainekset on jätetty tarkastelun ulkopuolelle.

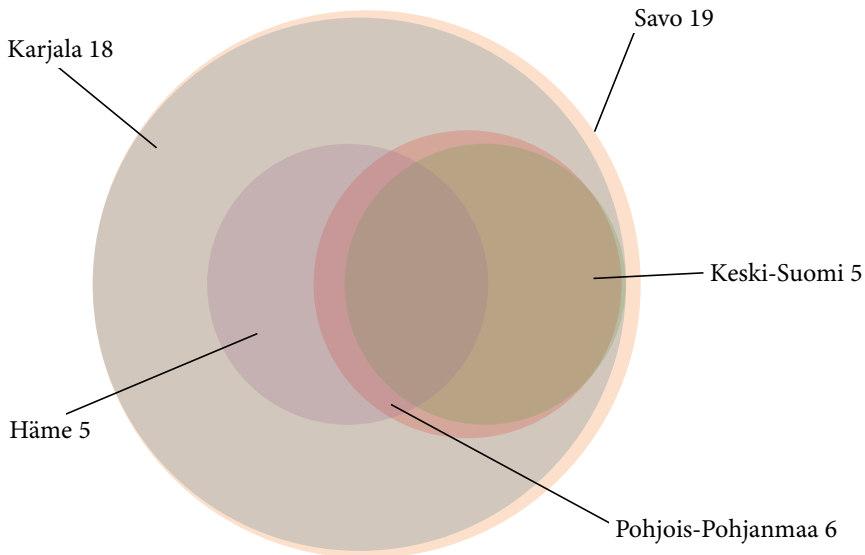
8 Tämän artikkelin luokittelussa entisen Rautalammin suurpitäjän nimiesimerkit on merkitty sekä Savon että Keski-Suomen maakunta-alueisiin, sillä vanhaan suurpitäjään on kuulunut nykyisen Rautalammin alueen lisäksi Keski-Suomen läänin itäosia ja Kuopion läänin länsiosia (Mikkonen–Paikkala 2010, 11). Samoin Ruovesi on nykyään Pirkanmaata, mutta historiallisesti pitäjä on kattanut myös nykyään Etelä-Pohjanmaahan ja Keski-Suomeen kuuluvia alueita (Tarmio ym. 1978, 9), joten Ruoveden esiintymät on laskettu mukaan kaikkiin kolmeen alueeseen.

4. Ala-Kankun osalta on siten käsitelty yhteensä 162 sukunimeä. Tyttönimet jäivät tämän luvun analyysistä pois.

Kuvio 1 kuvaa Pirtinniemen ja kuvio 2 Ala-Kankun eri sukunimien viittä suurinta perinteistä levikkialuetta. Luvut kuvioissa viittaavat sukunimien määrään, jotka ovat syntyneet kyseisessä maakunnassa tai joiden keskeistä levikkialuetta maakunta on. Ympyröiden koko heijastaa kuhunkin maakuntaan assosioituvien nimien määrää. Koska nimet kulkeutuvat kantajiensa mukana paikasta toiseen, samat nimet voivat esiintyä usean eri maakunnan alueella. Ympyröiden päällekkäiset alueet kuvaavat samojen nimien yhteisiä levikkialueita. Esimerkiksi Pirtinniemen 19 nimestä seitsemän nimeä ja Ala-Kankun 162 sukunimestä 71 nimeä esiintyy vanhastaan neljän tai useamman maakunnan alueella. Alueet, jotka eivät limity, kuvaavat niiden nimien määrää, jotka eivät ole yhteisiä maakunnille.

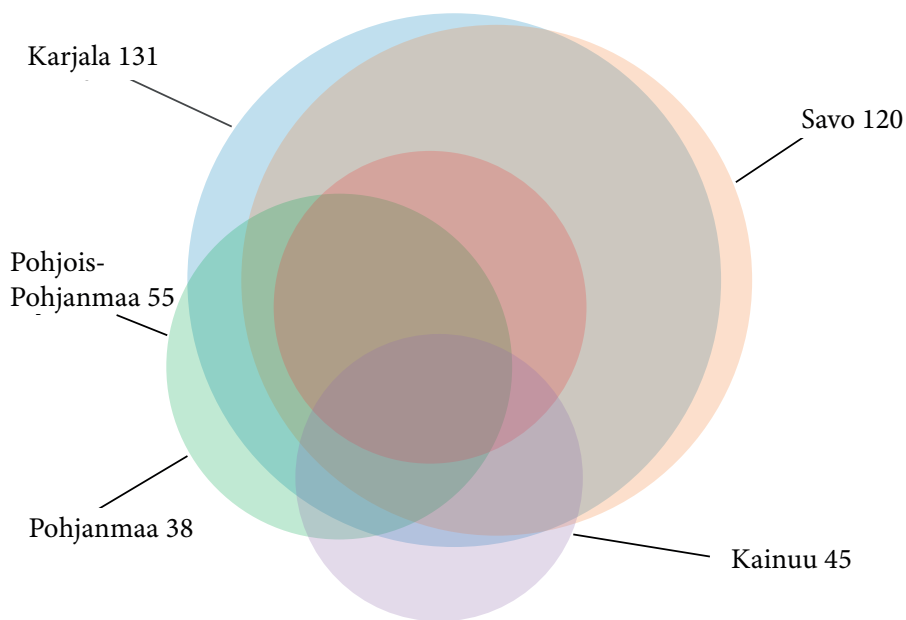
Molemmissa nimimaisemissa hallitsevat itäsuomalaiset nimet. Pirtinniemen nimistä Savossa syntyneitä, pysyväksi jääneitä tai muutoin tavallisesti esiintyneitä on 19, ja karjalainen tausta on näistä nimistä 18:lla. Ala-Kankussa vastaavat luvut ovat Karjalan osalta 131 ja Savon osalta 120. Kuvioista 1 ja 2 käy ilmi, että sukunimillä on joitain alueellisia kytköksiä useisiin Suomen maakuntiin, mutta muihin maakuntiin identifioituvien nimien määrät jäävät selvästi itäsuomalaisista nimistä.

Nimimaiseman alueellista profiilia on mahdollista tarkentaa tarkastelemalla molemmille hautausmaille tyypillisiä *-nen*-nimiä. Niitä pidetään usein itäsuomalaisina, vaikka vain osa *-nen*-nimistä edustaa vanhaa itäsuomalaista *-nen*-nimien kerrostumaa, jonka

Kuvio 1. Pirtinniemen sukunimien viisi suurinta perinteistä levikkialuetta.

Kuvio 2. Ala-Kankun sukunimien viisi suurinta perinteistä levikkialuetta.

juuret palautuvat 1200-luvulle (Paikkala 1988, 2004). Länsisuomalaisella maalaisväestöllä sukunimijärjestelmää ei vanhastaan ollut, vaan vallalla oli talon- tai asutuksennimeen perustuva lisänimijärjestelmä, jossa nimi ei kuitenkaan ollut pysyvä eikä periytyvä. Länsi-Suomessa maalaisväestön sukunimijärjestelmä alkoi kehittyä 1850-luvulta alkaen, kun sukunimettömät länsisuomalaiset omaksuivat pysyvän periytyvän sukunimen. (Paikkala 1992; 1995; 2004; Mikkonen–Paikkala 2000, 16–17.) Uudet nimet olivat asuinpaikan nimiä (*Alatalo, Matinolli, Ollila*) tai luonto-, kasvisto-, maaperä- ja maastoappellatiiveista mallinmukaisesti muodostettuja nimiä. Luontosanan sisältäviä nimiä Paikkala (1992; 1995; 2004) luonnehtii *Virtanen-* ja *Laine-*tyypeiksi niiden yleisimpien edustajien mukaisesti (esim. *Koskinen, Lehtonen, Virtanen – Aalto, Laakso, Laine*). Tämä luontoaiheisten sukunimien kerrostuma liittyy kansalliseen heräämiseen.

Taulukko 8 havainnollistaa Varkauden *-nen*-nimiä. Myös niiden osalta maisema näyttää itäsuomalaiselta, sillä suurin osa Pirtinniemen ja Ala-Kankun *-nen*-nimistä kuuluu itäsuomalaiseen *-nen*-sukunimiperintöön eli sukunimi on alun perin syntynyt Itä-Suomessa tai sen keskeistä levinneisyysaluetta on Itä-Suomi. Itäsuomalaisiksi taulukossa 8 on luokiteltu *-nen*-nimet, jotka Kallion (1911, 12–13) mukaan ovat ”ensi”, ”toisen” tai ”kolmannen” luokan savolaissukujen sukunimiä tai jotka Matti Kuusen (1972) mukaan esiintyvät tyypillisemmin ja lukuisampina Itä- kuin Länsi-Suomessa eli ovat hänen luokituksessaan

”varsinaisia” tai ”osaksi” savolaisia sukunimiä. Itäsuomalaisiksi luetaan myös *-nen*-nimet, jotka eivät esiinny Kallion ja Kuusen tutkimuksissa, mutta joita Paikkala (2004) luonnehtii itäsuomalaisiksi. Vaihtoehtoisesti ne ovat Mikkosen ja Paikkalan (2000) mukaan joko syntyneet Savossa tai Karjalassa, jääneet näillä alueilla pysyviksi tai niiden keskeistä levikkialuetta ovat Savo tai Karjala. Tällaisia ovat Pirtinniemen hautausmaalla kaikki 19 erilaista nimeä. Ala-Kankussa erilaisia *-nen*-sukunimiä on 129. Niistä edellä mainittujen kriteereiden perusteella itäsuomalaisia on yhteensä 120.

Taulukko 8. Erilaisten *-nen*-nimien profiili.

	Pirtinniemi	Ala-Kankku
Itäsuomalaisia <i>-nen</i> -nimiä	19	120
<i>Virtanen</i> -tyypin <i>-nen</i> -nimi tai sen seurannaisnimi	–	9
Yhteensä	19	129

Läntisiä luonto- ja maastoaiheisia *Virtanen*-tyypin *-nen*-nimiä on Varkauden hautausmailla vähän. *Virtanen*-tyyppi onkin levinnyt heikosti Savoan ja Pohjois-Karjalaan (Paikkala 2004, 388–389). Taulukossa 8 *Virtanen*-tyypin edustajiksi luokiteltiin kaikki ne *-nen*-nimet, jotka Kuusen (1972) itä- ja länsisuomalaisia *-nen*-nimiä vertailevan tutkimuksen mukaan ovat ”epäsavolaisia” tai jotka Paikkala (2004) lukee *Virtanen*-tyyppiin tai sen seurannaisiin. Pirtinniemessä niitä ei ollut lainkaan. Ala-Kankun hautausmaalla tällaisia sukunimiä oli 9 (esim. *Lehtonen*, *Pajunen* ja *Tähtinen*). Vaikka Paikkala (2004) lukeekin nämä Varkauden 9 nimeä *Virtanen*-tyyppiin tai sen seurannaisiksi, havainnollistaa hän myös samojen nimien esiintymää vanhoissa itäsuomalaisissa asiakirjoissa. *Pääskynen*- ja *Tähtinen*-nimiä lukuun ottamatta muiden *Virtanen*-tyyppisten nimien kohdalla ei voida siten sulkea pois sitä mahdollisuutta, että ne ovat Itä-Suomessa syntyneitä länsisuomalaisten samanasuisten nimien homonyymejä. Tämä mahdollisuus lisää *-nen*-nimimaiseman itäsuomalaista leimaa.

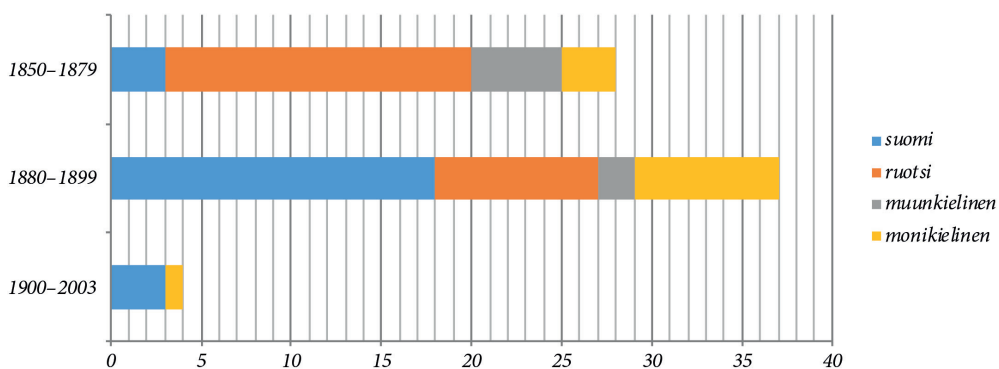
Taulukossa 8 suurin osa itäsuomalaisiksi määritellyistä *-nen*-nimistä vastaa muodostusmotiiviltaan tyyppillisiä itäsuomalaisia *-nen*-nimiä. Ne perustuvat henkilönnimiin (*Halonen*), erilaisiin nimenkantajan ominaisuuksiin (*Jalkanen*), ammatti- tai säädynnimityksiin (*Vartiainen*, *Herranen*), heimo- tai syntyperään (*Jääskeläinen*) ja eläinten nimityksiin (*Hukkanen*). Monet näistä nimistä ovat vakiintuneet sukunimiksi liikanimistä. (Paikkala 1995.) Yksi nimistä on kansankielinen mukaelma ruotsinkielisestä nimestä (*Taavitsainen* < *Davidsson*). (Nimien taustoista ks. Mikkonen–Paikkala 2000.)

6.2 Aikakerrostumia

Tässä luvussa tarkastelemme ajallisia kerrostumia nimimaisemassa ja nykyaikaan säilyneitä muistoja eri aikakausilta. Kuviot 3, 4 ja 5 havainnollistavat Pirtinniemen ja Ala-Kankun hautamuistomerkeissä esiintyvien suku- ja tyttönimien kielten ajallista jakaumaa vainajien kuolinvuosien mukaisesti järjestettynä. Kaikissa hautamuistomerkeissä ei ole

ilmoitettu vainajan elinvuosia. Tästä syystä nimiesiintymien määrä kuvioissa poikkeaa sukunimien kieliä havainnollistavista taulukoista 4, 5 ja 7.

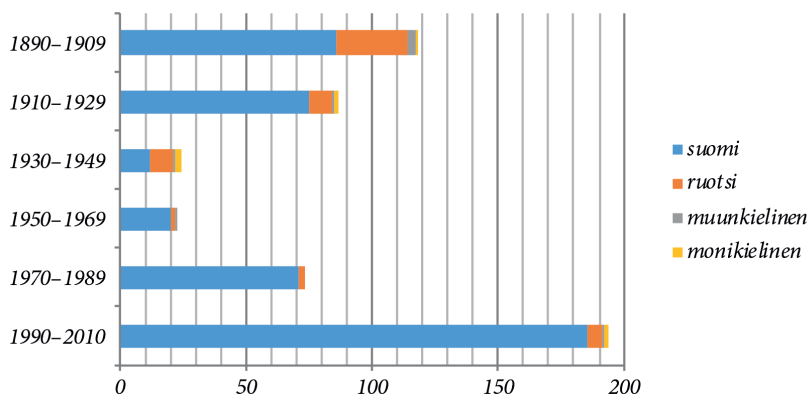
Pirtinniemen osalta 1800-luku on jaettu kahteen jaksoon kuviossa 3. Koska sen jälkeen haudattuja vainajia on vain vähän, on kuviossa yhdistetty 1900- ja 2000-luvut. Kuviosta käy ilmi, että eri ajoilta on säilynyt eri määrä hautamuistomerkkejä. Pylväät tuovat esiin maiseman muuttumisen: suomenkielisiä sukunimiä on säilynyt enemmän, kun ajassa edetään 1800-luvun loppua kohden. Ruotsinkielisiä sukunimiä taas on säilynyt vähemmän 1800-luvun lopulta kuin saman vuosisadan puolivälistä. Ruotsin-, muun- ja monikielisten sukunimien yhteenlaskettu osuus säilyy suurin piirtein samana tarkasteltuna 1800-luvun ajanjaksoina.

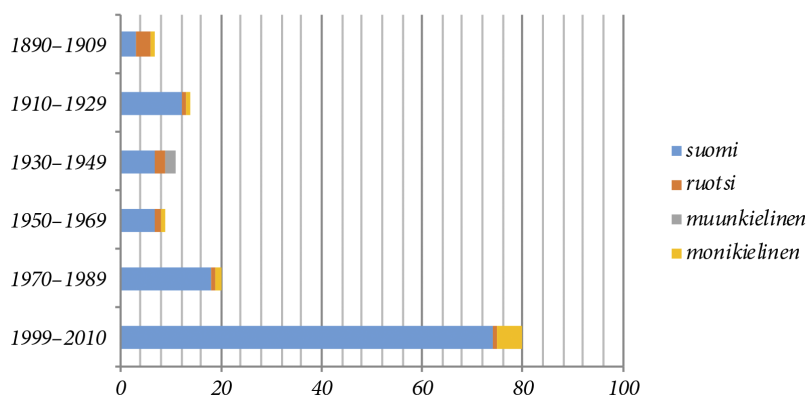
Kuvio 3. Pirtinniemen hautamuistomerkkien sukunimien (nimiesiintymiä yht. 71) kielellinen jakauma 1850–2003.

Ala-Kankun hautausmaan nimien ajallista jakautumista havainnollistaa kuvio 4, jossa nimiesiintymät on jaettu kaksikymmenvuosisittaisiin ryhmiin. Kuviosta käy ilmi, että Ala-Kankussakin eri ajoilta on säilynyt eri määrä hautamuistomerkkejä. Suomenkieliset nimet hallitsevat Ala-Kankun maisemaa kaikkina ajanjaksoina. Lisäksi Ala-Kankun nimimaisemassa suomenkielisiä nimiä on säilynyt lähivuosisikymmeniltä enemmän kuin hautausmaan historian alkuvuosisikymmeniltä. Ruotsinkielisiä nimiä esiintyy erityisesti 1800-luvun lopun hautamuistomerkkeissä, jonka jälkeen niiden esiintyminen muuttuu yksittäiseksi.

Ala-Kankun tyttönimien kieliä havainnollistaa kuvio 5, joka kuvaa tyttönimien yleisty mistä maisemassa. Suomenkieliset tyttönimet muodostavat enemmistön koko tarkasteluajanjakson ajan 1890–2010, ja niiden määrä kasvaa kohti viimeisiä vuosikymmeniä 1990–2010. Samalla on kuitenkin muistettava, että myös hautamuistomerkkejä on Ala-Kankun hautausmaalla tuolta ajanjaksolta eniten. Ruotsin-, muun- ja monikielisten tyttönimien lukumäärät ovat tasaisen pienet koko tarkasteluajanjakson ajan.

Kuvio 4. Ala-Kankun hautamuistomerkkien sukunimien (nimiesiintymiä yht. 519) kielellinen jakauma 1890–2010.

Kuvio 5. Ala-Kankun hautamuistomerkkien tyttönimien (nimiesiintymiä yht. 141) kielellinen jakauma 1890–2010.

Rakennetyyppien ajallinen jakauma mukailee rakennetyyppien yleistä jakaumaa, eikä tuo uusia näkökulmia. Pirtinniemen suomenkielinen sukunimistö koostuu ainoastaan johtimellisistä nimistä, ja Ala-Kankun aineistossa johtimelliset nimet dominoivat kaikilta ajoilta säilyneissä hautamuistomerkeissä sekä varsinaisessa sukunimiaineistossa että tyttönimiaineistossa.

7 *Kokoavaa tarkastelua*

Tässä artikkelissa katse kohdistui hautausmaihin, kulttuurihistoriallisesti tärkeisiin muistin ja muistamisen paikkoihin. Kielimaisemaltaan hautausmaat ovat erityisiä, sillä harva muu maisema sisältää yhtä paljon henkilönnimiä. Artikkelin tavoitteena on ollut kuvata Varkauden kahden vanhimman hautausmaan sukunimimaisemia ja pohtia, mitä nimet kertovat paikkakunnasta, sen historiasta ja sen kehitykseen vaikuttaneista ihmisistä. Varkauden tutkitut hautausmaat ovat sukunimiltään monikielisiä maisemia. Niissä näkyy suomen-, ruotsin-, saksan- ja englanninkielisiä sukunimiä sekä monikielisiä eri kielten aineksia yhdisteleviä nimiä.

Kielimaisemaa on usein lähestytty indikaattorina kieliyhteisön kielistä, kielten välisestä valta-asetelmista ja konflikteistakin. Hautausmaalla vainajien nimet muodostavat maiseman muista kirjoituksista poikkeavan osan, sillä sukunimien kielet eivät kerro vainajien kielistä, vaan ovat useiden muiden eri tekijöiden summa. Merkittävimmin monikielisyttä Varkauden hautausmailla luo Suomessa vaikuttanut säätyjakoinen nimijärjestelmä, jonka tuotoksia hautausmailla esiintyvät suomen-, ruotsin- ja monikieliset nimet ovat. Suomalaiset sukunimet ovat kehittyneet osin areaalisesti itä- ja länsisuomalaisiin nimikäytänteisiin, osin suomenkieliseen ja suomenruotsalaiseen perintöön ja osin säilyttäin. Vanhimman sukunimikerroksen muodostaa itäsuomalainen sukunimistö, josta iso osa on erilaisia Varkauden hautausmailla runsaasti esiintyviä *-nen*-päätteisiä nimiä (esim. *Koponen*). Nuorempi suomenkielinen läntinen sukunimikerrostuma on jättänyt paljon vähemmän jälkiä Varkauden maisemaan (kuitenkin esim. *Ahola*, *Taanila*, *Virtanen*, *Laine*).

Vanhemmalla Pirtinniemen hautausmaalla ruotsinkielisiä (esim. *Spåre*, *Kanon*, *Johansson*, *Bergström*) nimiä on enemmän kuin suomenkielisiä. Nimet heijastavat 1800-luvulla perustettua ruokinseurakuntaa ja sen asutusta, jonka ulkopuolelle jäi teollisuuden työväestön asuinalue. Työläisten asuinalueen lähistölle perustetulla Ala-Kankun hautausmaalla puolestaan suomenkieliset nimet dominoivat. Suomen- ja ruotsinkielisten nimien varjoon Varkaudessa jää monikielinen, ruotsista, suomesta, klassisista kielistä ja ranskasta ammentava ja niitä keskenään sekoittava oppineistonimistö ja sen mallin mukainen sukunimistö (esim. *Antell*, *Wilkman*). Tämä monikielinen nimistö on ollut käytössä koko maassa sekä suomen- että ruotsinkielisellä väestönosalla.

Sukunimimaiseman monikielisyys on myös muuttoliikkeen aikaansaannos. Varkaudessa erityisesti saksan- ja englanninkieliset nimet kertovat muuttoliikkeestä ja viittaavat henkilön, hänen perheensä tai sukunsa toisessa kulttuurissa sijaitsevaan alkuperään (esim. *Seseman*, *Wahl*, *Vright*). Osa näistä nimistä ei ole välttämättä tullut Suomeen Varkauteen haudattujen nimenkantajien mukana, vaan jo kauan sitten (esim. *Vright*). Ruotsi-Suomessa saksankieliset nimet ja nimiainekset ovat osin sulautuneet ruotsiin ja tulleet osaksi myös suomenruotsalaista nimistöä.

Muuttoliike ei vaikuta ainoastaan nimimaiseman monikielisyyteen, vaan myös siihen, millaisia maisemassa näkyvät suomenkieliset nimet ovat. Varkaudessa molemmat

hautausmaat näyttävät itäsuomalaisilta maisemilta. Pääosa suomenkielisistä nimistä on joko syntynyt Itä-Suomessa tai niiden tyypillistä levikkialuetta on Itä-Suomi. Molemmilla hautausmailla *-nen*-nimiä on paljon. Nimet välittävät siten kuvaa nimenkantajien ja heidän perheittensä itäsuomalaisesta taustasta ja eri aikoina Suomen sisältä Varkauteen suuntautuneesta muuttoliikkeestä.

Monikielisyys on osin piilossa nimimaisemassa. Osa maiseman suomenkielisistä nimistä on käännösprosessin tuloksia tai nimiä, joita erityisesti 1900-luvun alussa otettiin ruotsinkielisen nimen tilalle merkinä identifioitumisesta suomenkieliseen kulttuuriin. Varkaudessa esimerkiksi *Lumiala-* ja *Lundson-*nimiä kantavat lähekkäiset hautamuistomerkit paljastavat ohikulkijoille nimimaisemaan kätkeytyntä käännettyttä sekä käännettyjen ja mukailten tuotettujen uusien nimien taakse kätkeytyneitä kieliä.

Hautausmaa on ajallisesti kerrostunut maisema, jonka sukunimet ovat eri vuosisadoilla ja vuosikymmeninä kuolleiden vainajien nimiä. Varkaudessa nimimaisema suomenkielistyy, kun liikutaan ajassa kohti nykyisyyttä. Ruotsinkielisiä nimiä on molemmilla hautausmailla säilynyt erityisesti 1800-luvulla kuolleiden hautamuistomerkeissä. Sen jälkeen ne alkavat vähentyä ja antaa tilaa suomenkielisille nimille. Muun- ja monikielisiä nimiä on kaikkina aikoina ollut vähän.

Kertooko hautausmaiden sukunimimaisemien suomenkielistyminen yleisestä kehityksestä suomalaisten sukunimistöissä, joka alkoi suomenkielistyä 1850-luvulta alkaen? Yhtäältä suomenkielisiä sukunimiä tuli merkittävästi lisää, kun länsisuomalainen rahvas, jolla ei aiemmin ollut ollut suvussa periytyvää sukunimeä, omaksui pysyvän suomenkielisen sukunimen. Toisaalta lukuisat henkilöt vaihtoivat ei-suomenkielisen sukunimensä tilalle uuden suomenkielisen sukunimen (Närhi 1972, 51–52; Paikkala 2004, 418–422). Varkauden maisemassa dominoivat kuitenkin profiililtaan itäsuomalaiset nimet, eivätkä länsisuomalaiset otetut nimet, joten suomenkielisen sukunimistön yleinen suomenkielistyminen on vaikuttanut Varkauden maisemaan vain vähän.

Maiseman suomenkielistyminen heijastaakin ennen kaikkea hautausmaille haudattujen henkilöiden profilia ja niitä hautamuistomerkkejä, jotka eri ajoilta ovat säilyneet nykypäivään, ja suomenkielistymiselle on vaikea antaa muita selityksiä ilman väestöhistoriallista tutkimusta. Mahdollisia vaikuttaneita seikkoja voivat olla tehtaiden työväen määrän kasvu ja säätyläispohjaisen ammattiväen osuuden väheneminen sekä tavallisen kansan kasvava rekrytointi tehtaiden, hallinnon ja kaupan palvelukseen. Kaikki Varkauteen muuttaneet eivät edes ole jättäneet jälkiä hautausmaaisemaan. Esimerkiksi kielitilastoissa näkyy ruotsinkielisten 1960-luvulla alkanut massamuutto Varkaudesta (ks. luku 4). Näiden henkilöiden nimet eivät näy Varkauden maisemassa.

Osin Varkauden hautausmaat vaikuttavat ajassa pysähtyneiltä maisemilta, joihin ei ole taltioitunut jälkiä suomalaisen nimistön uusimmasta kehityksestä. Koska Pirttiniemeen ja Ala-Kankkuun ei enää juurikaan myönnetä uusia hautapaikkoja, maisemasta puuttuvat esimerkiksi aviolliset kaksoisnimet miltei kokonaan.

Yhteenvetona voidaan todeta, että Varkauden hautausmaiden hautamuistomerkkeihin tallentunut monikielinen sukunimimaisema on monimutkainen yhtälö: se heijastaa

paikkakunnan itäistä sijaintia, on Suomessa vaikuttaneen säätyjakoisen nimijärjestelmän aikaansaannos, sitä on muovannut paikkakunnalle suuntautunut muuttoliike Suomesta ja muualta ja siihen on vaikuttanut kääntäminen. Se on ajallisesti kerrostunut maisema, jossa vanhimpien säilyneiden hautamuistomerkkien nimissä on enemmän monikielisyttä: enemmän ei-suomenkielisiä, ruotsinkielisiä, muunkielisiä ja monikielisiä oppineisto- ja niiden mallin mukaisia nimiä.

Näkökulma tässä artikkelissa on ollut synkroninen, maisemassa liikkuvan hautausmaavierailijan näkökulma. Kokonaan toisenlaisen lähestymisen maisemaan muodostaisi sukunimien etymologinen tarkastelu, jonka kautta olisi mahdollista nostaa esiin esimerkiksi suomenkielisten nimien taakse kätkeytyvää historiallista monikielisyttä ja eri aikoina tapahtuneita kielikontakteja (esim. Ala-Kankun *Nissinen* < *Nikolaus* ja *Koponen* < *Prokopi*, ks. Mikkonen–Paikkala 2000). Vaihtoehtoja tarjoavat muut aineistot ja lähestymistavat, kuten kirkonkirjat tai sukututkimuksen menetelmät, jotka ovat kuitenkin yhteisön jäsenten kokemuksen ulkopuolella toisin kuin nykyaikaan säilynyt hautausmaakielimaisema. Se, miten varkauteilaiset tavalliset kielenpuhujat kokevat hautausmaiden sukunimimaiseman ja miten he tulkitsevat nimiä, muodostaisikin tärkeän tutkimuskysymyksen, joka rajautui kuitenkin tämän artikkelin ulkopuolelle. Mielenkiintoista olisi tutkia myös sitä, millaisen kokonaisuuden hautamuistomerkkeihin kaiverretut sukunimet muodostavat muiden erikielisten kirjoitusten (esim. muistovärsstyt, ammatit) kanssa sekä millaisia mahdollisesti monikielisiä etu- ja sukunimien yhdistelmiä esiintyy ja miksi. Kaupallisten nimien osalta kielimaisema- ja nimistöntutkimuksen näkökulmien yhdistämisen mahdollisuuksia korostaa Guy Puzey (2016). Nähdäksemme kielimaisematutkimus mahdollistaa uudenlaisen lähestymisen myös maisemassa näkyviin henkilönnimiin suomalaisessa yhteiskunnassa, joka parhaillaan monikulttuuristuu ja monikielistyy ennen näkemättömällä tavalla.

Lähteet

Aineslähteet

1 442 hautamuistomerkkien valokuvaa Varkauden evankelis-luterilaiselta seurakunnalta.

Kirjallisuus

- AINIALA, TERHI – SAARELMA, MINNA – SJÖBLOM, PAULA 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. SKS, Helsinki.
- ALANEN, MIRKA 2012: *Kieliresurssit ja niiden väliset suhteet Pajalan ja Pykeijän kielimaisemissa*. Pro gradu -tutkielma. Kielten laitos, Jyväskylän yliopisto. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/40765> [viitattu 7.1.2017].
- BACKHAUS, PETER 2007: *Linguistic landscapes. A comparative study of urban multilingualism in Tokyo*. Multilingual Matters, Clevedon, Buffalo ja Toronto. <https://doi.org/10.21832/9781853599484>
- BLOMQVIST, MARIANNE 1993: *Personnamnsboken*. Finn Lectura, Helsinki.
- 2006: *Vad heter finlandssvenskarna? Svenska folkskolans vänner*, Helsingfors.
- ECKERT, EVA 1998: Language and ethnicity maintenance: Evidence of Czech tombstone inscriptions.

Markers 15, 204–234.

- EDELMAN, LOULOU 2009: What's in a name? Classification of proper names by language. ELANA SHOHA-MY ja DURK GORTER (toim.): *Linguistic landscape. Expanding the scenery*, 141–154. Routledge, New York ja Lontoo. <https://doi.org/10.4324/9780203930960>
- 2010: *Linguistic landscapes in the Netherlands. A study of multilingualism in Amsterdam and Friesland*. Väitöskirja, Amsterdamin yliopiston kielitieteen laitos. Saatavissa https://www.lotpublications.nl/Documents/261_fulltext.pdf [viitattu 3.3.2019].
- GRAVES, THOMAS E. 1983: Liebster Kinder und Verwandten: Death and ethnicity. *Keystone folklore* 2: 1–2, 6–14.
- 1988. Pennsylvania German gravestones: An introduction. *Markers* V, 60–95.
- GRÖNSTRAND, LEA 2001: *Leppävirran Lundson/Lumiala-suku. Tornioista Leppävirralle 1823. Sukuhistoriaa vuosilta 1786–2001*. Oy Edita Ab [s.l.].
- HELÉN, PAULI 1993: *Veronkantokirjuri Gabriel Buchtin jälkeläiset*. Tuisku Camenaeus -sukuseura, Helsinki.
- HOFFMAN, KAI – HELLSTEN, TANJA 1997: Wahl, Paul. *Kansallisbiografia*. Studia Biographica 4. SKS, Helsinki.
- ITKONEN, HANNU 2004: *Varkautelaisten vuosisata*. SKS, Helsinki.
- KALLIO, O. A. 1911: *Savolaisia sukuja ja sukunimiä*. Kansanvalistusseura, Kansanvalistusseuran kotiseutukuvauksia n:o 14. Helsinki.
- KIVINIEMI, EERO – PITKÄNEN, RITVA LIISA – ZILLIACUS, KURT 1974: *Nimistöntutkimuksen terminologia. Terminologin inom namnforskningen*. Castrenianumin toimitteita 7. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- KOLEHMAINEN, LEENA tulossa: Menneen monikielisyden jälkiä nykyisyydessä: Varkauden hautausmaiden kielimaisemaa. Julkaistavaksi lähetetty artikkelikäsitkirjoitus.
- KOTILAINEN, SEIJA 2015: Suullinen tiedonanto 17.12.2015.
- KUUSI, MATTI 1972: Savolaissuvuista. *Kalevalaseuran vuosikirja* 52, 99–115.
- Laki sukunimestä N:o 328/1920. Saatavissa <https://www.genealogia.fi/nimet/nimio328s.htm> [viitattu 3.6.2019].
- LANDRY, RODRIGUE – BOURHIS, RICHARD Y. 1997: Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology* 16: 1, 23–49. <https://doi.org/10.1177/0261927X970161002>
- MIKKONEN, PIRJO – PAIKKALA, SIRKKA 2000: *Sukunimet*. Uudistettu laitos. Otava, Helsinki.
- MODÉER, IVAR 1989: *Svenska personnamn*. Anthroponymica Suecana 5. Studentlitteratur, Lund.
- NEVALA, ARTO 2003: *Vuosisata varkautelaista työväenjärjestötoimintaa: agitatioonia, vaikuttamista ja yhteistyötä*. Varkauden työväenliikkeen historiatoimikunta, Varkaus.
- NÄRHI, EEVA MARIA 1972: Ei susikaan sukunimestään suutu. Katsaus suomalaisten sukunimiin. *Kalevalaseuran vuosikirja* 52, 41–63.
- OLLIKAINEN, SIRPA – PEIPONEN, IRMA – SOLMU, HELI 1979: *Varkauden historiikki*. [S.l., ei kustantajaa.]
- PAIKKALA, SIRKKA 1992: Länsisuomalaisista sukunimistä. *Sukutieto* 1, 4–8. Saatavissa <https://www.genealogia.fi/nimet/nimi21s.htm> [viitattu 31.7.2018].
- 1995: Från olika namnsystem till ett enhetligt släktnamnssystem i Finland. *NORNA-rapporter* 58, 109–127. Saatavissa <https://www.genealogia.fi/nimet/nimi31r.htm> [viitattu 31.7.2018].
- 1988: Finnische Familiennamen auf -(i)nen. *Studia Anthroponymica Scandinavica* 8/1988, 27–69.
- 2004: *Se tavallinen Virtanen: suomalaisen sukunimikäytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen 1921*. SKS, Helsinki.
- 2012: Puolison nimi vai oma nimi? *Kielikello* 1/2012. Saatavissa <https://www.kielikello.fi/-/puolison-nimi-vai-oma-nimi-> [viitattu 15.8.2018].
- PAIKKALA, SIRKKA – PAIKKALA, JARMO 2000: Tilastotietoja suomalaisten sukunimistä 1998. PIRJO MIKKONEN ja SIRKKA PAIKKALA (toim.): *Sukunimet*, 31–45. Uudistettu laitos. Otava, Helsinki.
- PUZEY, GUY 2011: Signsapes and minority languages. Language conflict on the street. ELISHA FOUST ja SOPHIE FUGGLE (toim.): *Word on the street*, 33–51. Institute of Germanic and Romance Studies, London.

- PUZEY, GUY 2016: Linguistic landscapes. CAROLE HOUGH (toim.): *Oxford handbook of names and naming*, 395–411. Oxford University Press, Oxford.
- SAARELMA-PAUKKALA, MINNA 2017: *Etunimikirja. Suomalaiset nimitrendit 2000-luvulla*. SKS, Helsinki.
- SEIBICKE, WILFRIED 2008: *Die Personennamen im Deutschen: Eine Einführung*. De Gruyter, Berliini & Boston. <https://doi.org/10.1515/9783110973228>
- SJÖBLOM, PAULA 2006: *Toiminimen toimenkuva. Suomalaisen yritysnimistön rakenne ja funktiot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1064. SKS, Helsinki.
- SOIKKANEN, HANNU 1963: *Varkauden historia*. Helsinki.
- SPOLSKY, BERNARD 2009: Prolegomena to a sociolinguistic theory of public signage. ELANA SHOHAMY ja DURK GORTER (toim.): *Linguistic landscape. Expanding the scenery*, 25–39. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9780203930960>
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Suomenmaan tilastollinen vuosikirja 1879. Tilastollinen toimisto, Helsinki.
Suomen tilastollinen vuosikirja 1910–1972. Tilastollinen päätoimisto, Helsinki.
Suomen virallinen lehti 1928. Nro 1, 2.1.1928.
- SYRJÄLÄ, VÄINÖ 2016: Namn i gatubilden – om namn i Svenskfinlands lingvistiska landskap. *NORNA-rapporter* 93, 263–286. Saatavissa <http://nors.ku.dk/publikationer/webpublikationer/norna-rapporter-93/syrjala.pdf> [viitattu 10.3.2018].
- TALKA, ANU 2009: Kauppaneuvos Paul Wahl (1830–1875). *Suomen talouselämän vaikuttajat*. SKS, Helsinki.
- TAMOSIUNAITTE, AURELIJA 2012: In search of past identities: Lithuanian Chicago. Suullinen esitelmä. 19. Sociolinguistics Symposium, 21.–24.8. 2012, Freie Universität Berlin.
- TARMIO, HANNU – HEINONEN, MARKETTA – KORPELA, KALEVI (toim.) 1978: *Suomenmaa. Maantieteellisyhteiskunnallinen tieto- ja hakuteos*. Osa 7, Ruotsinpyhtää-Öja. WSOY, Porvoo.
- TEGNÉR, ESAIAS 1930 [1882]: Om svenska familjenamn. [Ilmestynyt alun perin 1882 Nordisk tidskrift -lehdessä.] ESAIAS TEGNÉR: *Ur språkens värld III. Fem uppsatser*, 45–158. Albert Bonniers förlag, Stockholm.
- Tilastokeskus 2017: *Suomen tilastollinen vuosikirja*. Tilastokeskus, Helsinki. Saatavissa https://www.stat.fi/tup/julkaisut/tiedostot/julkaisuluettelo/yyti_stv_201700_2017_17863_net.pdf [viitattu 23.7.2018].
- 2019: Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat. Väestö 31.12. Saatavissa http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/statfin_vaerak_pxt_031.px/table/tableViewLayout2/?rxid=7f65fd71-79f2-43b5-aeb9-5785b366b35f [viitattu 3.3.2019].
- TUFI, STEFANIA – ROBERT BLACKWOOD 2010: Trademarks in the linguistic landscape: methodological and theoretical challenges in qualifying brand names in the public space. *International journal of multilingualism* 7:3, 197–210. <https://doi.org/10.1080/14790710903568417>
- Vainajarekisteri 2015: Pirtinniemi ja Ala-Kankku. Varkauden evankelis-luterilainen seurakunta.
- VANDAM, KARA 2009: Dutch-American language shift: evidence from the grave. *LACUS Forum* XXXIV, 33–42.
- Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Verkkojulkaisu 2005. Saatavissa <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi> [viitattu 6.6.2019].

KUKKA-MAARIA WESSMAN and LEENA KOLEHMAINEN: Multilingualism and traces of past migration: temporal and linguistic layers in the linguistic namescapes of Varkaus

This article examines the two oldest cemeteries in Varkaus, a small industrial town in eastern Finland, as linguistic landscapes. It focuses on the most visually dominating part of this landscape, specifically the personal names of the deceased on the gravestones. By combining onomastics with the study of linguistic landscapes, we can describe the cemetery namescape and investigate what the cemetery namescape reveals about past migration and multilingualism in the given locality. Varkaus cannot be characterised as a super-diverse community, but it has been described as “a melting pot on a Finnish scale” (Soikkanen 1963). This characterisation refers to labour migration to Varkaus caused by industrialisation, especially in the beginning of the 20th century. Traces of this past multilingualism are still visible in the oldest cemeteries.

In previous studies on linguistic landscapes, proper names – personal names included – have turned out to be challenging, since their language is difficult to determine (Edelman 2009). Previous studies on cemetery linguistic landscapes have examined migration and its effects (Eckert 1998; Graves 1983; 1988; Pavlenko 2010; Piller 2016; Tamosiunaite 2012; VanDam 2007), but to our knowledge, the cemetery namescape has not been investigated. Our objective is to show that it is possible to analyse the languages in the namescape by using onomastic methods.

The data consist of 1,400 photographs of gravestones, showing 600 surnames and 147 maiden names. The photos were taken in 2009–2011. The names have been categorised into five groups according to the established classification of Finnish onomastics: root word, compound, derivational, patronym and hyphenated married surnames (see e.g. Paikkala–Paikkala 2000, 36–38).

The classification by language is based on linguistic landscape studies, and the language of the surnames is determined by their structural elements, such as suffixes. The cemetery landscapes from Varkaus in this study are multilingual. In addition to Finnish (*Halonen, Kuusi, Lumiala*) and Swedish (*Karlsson, Wasastjerna*) surnames, there are also German (*Brummer, Seseman, Wahl*) and English (*Vright*) surnames found on the gravestones. Linguistic diversity manifests also in multilingual intelligentsia names (*Antell, Ålander*), which combine elements from different languages.

The oldest cemeteries in Varkaus are frozen landscapes, because no new burial plots are available. Therefore, the newest trends in Finnish surnames, such as hyphenated married names, are not visible in the studied landscapes. There are less Finnish than Swedish, German, English and multilingual names in the older and smaller Pirtinniemi cemetery, while in Ala-Kankku, Finnish surnames dominate the landscape. Eastern Finnish derivational surnames with the suffix *-nen* (*Koponen*) are prominent in both landscapes. These cemeteries are also partly translated sceneries in which multilingualism remains hidden behind translated surnames.

The multilingualism of the namescape is mostly due to the inherent multilingualism in the Finnish and Finland Swedish personal name system. Moreover, the namescapes reflect the town’s geographical location in eastern Finland and migration both from the surrounding region and from more distant areas. Thus, the cemetery linguistic landscape is not a direct copy of the linguistic resources of the speakers of its society, the deceased or their family members.

Kukka-Maaria Wessman
kakwes@utu.fi
Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus
20014 Turun yliopisto

Leena Kolehmainen
leena.kolehmainen@utu.fi
Saksan kieli
20014 Turun yliopisto